

SZAKOLCZAY LAJOS
Lapátolni kell a szabadságból

Nagy Gáspár életművéről

Félelmen túli tartomány

Egyik kései, a magyar forradalmat fölidéző versében azt írja, hogy a lángok szívéhez ért. Gesztusa költői, ám nem tekinthető romantikának, jóllehet ennek az igazak ügyét minduntalan tápláló *lobogásnak* Petőfiig nyúlik a gyökere. Abból a költészetből sarjadt ki – ennek nem mond ellen a *Koronatűz* költőjének egyik modernvers-kísérlete sem –, amelyben a forradalom megéneklése nem tartozott lírán kívüli cselekedetnek. Sőt, a költő jelleméhez nagyon is illő, a makulátlansággal a közösség erkölcsét csak növelő magatartásforma volt.

Nagy Gáspár, sokak által megvetve, abban az *ósd*i hitben élt – persze ennek a vonulatnak Balassától Nagy Lászlóig megvolt, sőt mindmáig megvan a sodrása –, hogy énekével is tartozik hazájának, népének. Ki másnak, ha nem a költőnek kell megszólaltatnia közössége fájdalmát. S a *mohácsokból* – aki ismeri a magyar történelmet, annak nem újdonság – volt elég.

S ezek a *feketeségek* hirtelen jött haláláig nyomaszották.

S ha krisztusi önfegyelemmel viselt, a búcsúzót végül is az ágyhoz szögező irdatlan fájdalom nem gyúrt volna gombócot a torkába – a rák neki sem kegyelmezett –, utolsó perceiben is fújta volna a Gonosz elleni csatában a riadót. Múljon el fejünk fölül az átkos szét-húzásaink abroncsát ránk égető, a társadalom pince-sötétjével csak bizalmatlanságot keltő úrhatnám *rossz!* Helyette, mert Pannonhalma egész életében *kék ég* volt fölötte, keresztény lelkülettel imádkozott. Még az egyik versében néven nevezett besúgók, ügynökök, államvédelmi tisztak lelki üdvéért is. Ez a szelíd poeta nemcsak a hiúságból, hatalmi vágyból félrelépeteknek bocsátott meg, hanem a rendszer gépezetét működtető – mindmáig felelősségre nem vont – bűnösöknek is.

Miféle alkattal ajándékozta meg az Isten Nagy Gáspárt, hogy Pilinszky imazsámolyán térdepelve is – egyik kezében a *Biblia*, másik kezében Balassi kardja – véghetlen csaták mezejére lásson? Ahol nem a tisztességes, szemtől-szembe harcban legyőzhető *ellen* a valódi ellenség, hanem gyakran tétovázó, a semmitlen semminek is könnyen föloldozást nyújtó önmagunk. Hiszen bűneink árka, noha egy gyerek által átugorha-

tó, sekély-mélységében is van annyira riasztó, hogy egy élet nem elég a vezekléshez. A *tiszta* – önmagunkkal, helyzetünkkel, szeretteinkkel s nem utolsósorban a közösséggel való – szembenézések segíthetik ennek a *töprengő* ethosznak, melyben a szó bordában vergődő szív, megszületését és eluralkodását.

Barátom mindvégig ebben a szorításban élt, mintha saját magának fonta volna – mert tudván tudta, hogy ki fog nőni belőle – azt a bizonyos *vesszőkosarat*. Bátor volt? Inkább öntudatos. Mindig csak az igazat akarta írni. Ezért is volt azonos – hol nagyon is, hol kevésbé – a Koponyák Hegyére fölmenő lírahősével. Arra sem zúdított kisebb szenvedést, mint magára. Ha versének alanya – etikus „kiszólásaiban” és cselekedeteit tekintve – csaknem formázta a bérbaltavári indítatású lírikus arcát, szépprózájának *mesélője* hogyan lett volna ugyanaz a személy, mint az, aki *jékelyzoltános* derúvel szinte belevetette magát a társadalom és a női szépség kínálta kalandokba. Ahogyan a félénk Jeszenyinnek arkánusmot jelentett a *boldogság* ilyesféle habzsolása – a mezőn pipacsot szemlélő bármely nagyvárosi klub zöld posztóval borított asztalán (akár tánccal is) megállta a helyét –, úgy a szemérmességét végleg sosem levető Nagy Gáspár is otthonos volt a metropolis sok élményt kínáló zürzavarában.

Bár néha megrettent kisfiúnak látszott, de ha a sors – vagy a saját lelkiismerete által diktált beszéd-kényszer – szólította, bátran vágta, önmagának sem kegyelmezve, a zsarnok szemébe igazságait (legszébb példák erre az 1956 októberére emlékező versei). Védtelensége ellenére *lármafa* volt egy olyan korban, amikor a meghunyászkodás vagy a – szellem emberéhez végképp méltatlan – mismásolás kifizetődött volt. Még a rendszerváltás utáni, „szabadabb” (vagy csak annak látszó?) korszakban is pörölt az egymást fölzábaló *kannibálokkal*, hogy eljátszott esélyeinkre, mindnyájunkhoz méltatlan – mert a közösségnek ugyancsak ártó – torzsalkodásaink veszélyeire figyelmeztessen. Úgy vélte, hogy piszkos kezek ellopták az *ő* forradalmát, s a „játékosok” egymás szemébe nézve is cinkelt lapokkal játszanak. Még utolsó pillanataiban sem tudott beletörődni, pedig ekkor már szinte kizárólag az ég titkaival foglalkozott, ebbe az *egyetem*es vereségbe. Ha visszhangzott benne valami, az nem más volt, mint a két évtized előtti *Kibiztosított beszéd* záró verse: „*Hogy fényesednek az éjszakák! / amint élesednek a kések, / de a félelmes penge-arszenált / kicsorbíthatja az ÉNEK. // Aki a félelmen túli tartomány / dalokra elszánt kölyke, / jól tudja, miért e földi ágy / s miért a csillagok – fölötte.*” (Félelmen túli...)

A hely megigézése: álom és valóság

Szülőfaluja, a Vas megyei Bérbaltavár, ahol nevelkedett, és a szomszéd falu, Nagytilaj, ahol szülei éltek, paraszti szegénységével is maga a *kilátó* volt: megszentelt hely. Az ősök, a századokig visszamenően földművesek még bírták, és apáról fiúra adták azt a szokásvilágot, hagyománykincset, amelyben mindennél fontosabb volt a munka szeretete és a közösséget szolgáló erkölcs. Nem véletlenül írta a diák Nagy Gáspár a szombathelyi tanárképző költő-süvílvényeinek antológiájába (*Sor*, 1971) bemutatkozásként: „A gyerek naivitásával csak igazmondókat és hazugokat tudtam és tudok ma is megkülönböztetni. Ösztönösen azokra figyelek, akik bizonyítják, hogy a költészet töretlen gerincek kopogtatása, s nem hiszik, hogy a segesvári és szárszói tragédia mindegyik lenne az anyaföldnek”.

Töretlen gerincek kopogtatása? Ez a magatartásforma, fókuszában a Petőfi Sándor-i és József Attila-i példával, az egész életművet végigkíséri. A mítosz, az eget a földdel összekötő varázslat a költőt még sokáig fogva tartja, a *Májusi-karácsonyban* tulajdonképp a születés misztériumát énekli: „Szőlőbontáskor, májusi-karácsonyban / foltos szalmazsák fölé leszállt az angyal”. Ám a paraszti rege („voltak akkora zablák / mint a Hold”), jóllehet a vőfélynótákat fabrikáló nagytilaji nagyapa jelenléte időn túlívá tágítja, lassan – fájdalommal viselt méltósággal – széttöredezik. A népdal képrendszere még belopószik a versekbe – talán elég a *Gyűjtogató*, *hamvazkodó* jellegzetes sorait idéznem: „Tizenkét lakatot olvasztok, / azzal színezem a lángot, / hoppon maradt kulcsok / nyitják a világot” –, és a paraszti lét s egyben a száguldás (szabadság) záloga, a ló több versben is megidéztek (a *Csikó II.*-ben épp Huszárik Zoltán zseniális kisfilmjét, az *Elégiát* ünnepe), de *álmom és valóságom* már nem ugyanannak a tükörnek a része.

Véglegesen sosem szakadnak el egymástól – a közeli Mártonhegy gyertyái fényükkel (a diák Pannonhalmán járt középiskolába) csak erősítik, *hitté* nemesedve, ezt a kapcsolatot – de a hely egyre inkább a *történelem* által ígértetik meg. Annak ellenére, hogy Nagy Gáspár első kötetét (*Koronatűz* – 1975) – miként a költő monográfusa, Görömbei András megállapította volt – „gazdagon átfonják a bibliai utalások, párhuzamok” („A szülői háztól messzire szakadt gyermek tékozló fiúként tér haza számot adni”), a közösség iránti szolgálat és a forradalmi irány: a lázadás *szenstése* egyre inkább hangot kap. A hősök – Rákócziól a *Segesvári nyár* orosz pika által *megjelölt* mártír-költőjéig, s az erkölcsként világitó, szembogarával sokkoló Kölcséytől a sepsiszentgyörgyi *Kapuállító* kortynyi szabadságra áhító

szabadlegényeiig – mind-mind egy életforma (mondjuk így, a küzdés) letéteményesei. Közülük is kiemelkedik *meg nem alkuásával* az a Dózsa György, akinek maszkját kölcsön véve Nagy Gáspár egyértelműen vall – híressé vált 1956-os verseinek előzményeként – kérelhetetlenségéről, meg nem ingó hitéről: „Gyönyörű bünt hagytam rátok, / a lázadást, mely több mint Dózsa György; / mit bánom, ha több az áruló, / de lázadót is teremjen e föld!” (*Gyönyörű bünt*)

A toposzok vizsgálata azt mutatja, hogy verssoraiból sőt még a romantika – különösen a *csillag* mint metafora jelenléte számottevő („kit jeltelen csillag is fényesre ragyoghat” – *Májusi karácsonyban*; „csillag áll fölöttem – *Amíg a bölcsek ideérnek*; „csillag hajlik az utadba” – *Tamási Áron sírjánál*, stb. – ám a több kézjeggyel írott versek és a mesterek száma óhatatlanul nő. Petőfi, Ady, József Attila mellett – a *Három kézjeggyel* gondolkodásmódokat jól összeragasztó montázs-vers – az orfikus hang halhatatlanja, Weöres Sándor (a Csöngé révén szülőföld-rokon) is föltűnik (*Szerelem holdja*), és a kemény versbeszédű Nagy Lászlótól a népdal szürrealitását vibráló harlekin-arccal keverő Kormos Istvánig mindazok a kortársak, akik szárnyuk alá vették a költő-tanoncot.

A *Töredék* bölcselme – „s ha halunk is; zuhanjunk csúcsra!” – már akkor sem volt hiábavaló, hiszen a költészeti tájékozottság Nagy Gáspárt olyan partok közelébe is elvezette, amelyek később hathatósan alakították verstechnikáját. Hajókázás közben nem csupán a „fénylő folyó”, a zuhanásában őt megtartó Pilinszky (a nyolcvanas évek derekán írott vers szerint *János P.*) jelenlétét nyugtázta, hanem az abszolút költő Jékely Zoltán női mellekből emelt Himalájáját és a világot halandzsaversként megszólaltató londoni Határ Győző vásári kikiáltó maszk mögé búvó filozófiáját is.

Ez volt fejlődésének, költői nagykorúsodásának iránya? Minden bizonnyal. És gondolati mélyülése is ezeken a *dsidai* állomásokon (*Nagycsütörtök*) sokat állingáló szenvedés-vonatok – hit- és érzelmfaktorok – valósággal való ütköztetése révén ment végbe. Az *Elérhetetlen föld* költőitől vett mintát – itt is Nagy László a közvetítő –, a *zúgóan éber* „társadalmiasságot” sosem feledvén, mégis a többértelműségével izgalmas „hiányvers” terepében landolt. Ennek tipikus példája a bolygó Petőfit?, a föld alá kényszerített és onnan mindig fölbukkanó szabadságot?, a Krisztusként bennünk élő mártírokat?, az elveszejtett és megtalált hitet?, 1848 és 1956 igazságát? szimbolizáló *Valahol örökké*.

Az *Anyámmal hófehérülök* című korai költeménytől a *Lüktetés a hullaházbanon*, a *Forduló éven*, a *Csak nézem Olga Korbutot...*-on és a *Karácsonyjéji ár(v)uláson* keresztül a *Symphonia Ungarorum*ig és a *Hullámzó vi-*

zeken keresztül számtalan olyan költeményt jelölhetek meg, amelyben lírája csúcsra – vagy csúcs közelbe – ért, de egyikben sincs meg olyan töményen az az esztétikumot a várakozás apropóján növelő sejtelmesség, mint az *Ezredváró, sűrű évek* című kötet kezdő versében, amely alatt a *beszédes* dátum: 1998. március 15. „Valahol mindig eltűnik / valahol mindig megtalálják / valahol mindig temetik / valahol mindig exhumálják // és // örökké nekünk szegezük / örökké fényes ellenpéláda / örökké rajtunk keresik / örökké mégis bennem él ma!”

A *hely* álmodat valósággal vegyítő s a történeseknek csaknem mitológiai távlatot adó funkciója azonban nemcsak Bérbaltavár–Nagytilaj vonzáskörzetében észlelhető – a már említett élmények mellett a hétéves gyermek a menekülők beszámolóiból itt értesülhetett először 1956 októberének túlerővel vívott harcairól és a „pesti srácok” helytállásáról –, hanem a millenniumi év Tihanyt verssel megkoronázó balatoni lakozás kapcsán is (együtt munkálkodva s egymást inspirálva a grafikus König Róbert és a lírikus Nagy Gáspár a félsziget történelem-földéző csöndjében alkotta meg linómetszet sorozatát s poémáját, a *Hullámzó vizeken keresztül* című albumot). S ha a szép-próza élménykörére is kitágítjuk a hely ígészetében alakult – pontosabban annak ösztönző hatását kimutató – kutatásainkat, akkor könnyen meghúzható a Szombathely–Nagykanizsa–Budakeszi tengely.

A két dunántúli városra a történelem, vagyis 1968 komor valósága nyomta rá a bélyegét. A szerelemmel kacérkodó fiatalember rövidebb-hosszabb ideig bennük lakozva kapta első drámai élményét, amely az egész ország társadalmát megrendítette. A *Múlik a jövőnk* (1989) című, válogatott verseket tartalmazó kötet vallo-mása (fülszöveg) közelebb visz a költői magára ébredés szívszorító élményéhez. „Későn szült Édesanyám, majdnem behaltunk abba a májusba. Most múlt negyven éve. Időtlenül áramló hosszú idő: nappali és éjjeli óra. Szégyellem is magam, hogy korán halt és kivégzett költők helyett ennyit éltem!”

Pimaszul későn kezdtem a vershez, de kellett a bizonyosság: szólítottak. Talán több hang is egyszerre, s mindig éjféli után, a »nyújts feléje védő kart« után, a »megbűnhődte már e nép« után. Aztán 1968-ban, Szent István király napjának éjszakáján tankoszlop dübörög elő a ködből, lezárják az utakat, elterelik a forgalmat. Eljegyeznek a történelemmel: előre és hátra az időben. Az emlékezés jogát és felelősségét tanítják ott nekem. És azt: hol is élünk. Én nem vonulok be, de elfoglal Közép-Európa. Le-foglal a szégyen. Ez volna az egyik fontos hang az éj közepén, amire válaszolgatni kezdek; »felelős álomjátékos lettem«. Még a drága emlékü Kormos István is komolyan veszi ezt a sort, mert így ajánl az olvasók figyelmébe.”

Mindnyájan megszenvedtük, noha „testvéri megsegítés-ként” vonultak be tankjaink, Csehszlovákia lerohanását. Azt a *gyalázat*ot, ami egyidejűleg volt végsősoron nemzet-vesztés, szuverenitásunk (?) szovjet parancsra történt föladása, és kitántorgás a *friss levegővel* reményt nyújtó, változásért kiáltó létből. Nagy Gáspár, a fiatal felnőtt valójában ekkor kezdett eszmélkedni. 1968 tragikus, mert az *elárultatásra* „épített” monumentuma számára olyan lecke volt – jegyezzük meg, eme döbbenet hatására kezdte feszegetni alig két év múlva a Nagy Imre mártírúma köré rakódott *süket* csönd falait (*Aki állítólag*) –, amely önkéntelenül adta az ellenállás metaforikus vagy rejtvényeszerű módozatait.

Milan Kunderát, akinek *Tréfa* című regényét ukmuk-fukk! betiltották – egy rövid ideig a magyar kiadás kapható volt –, avval öleli magához, hogy novellájának lámpásává avatja (*augusztusban, Ludvík Jahn nyomában*). A cseh író alakjai, főképp a Ludvík Jahn nevezetű „főhős”, no meg Pavel Zemának és a hájasodó Helena, ott lebegnek valahol Szombathely légtérében, és a betanult „pofázmányokat” úri módra viselő kisvárosi ripacsok – az egyszerű válogatott labdarúgó, a Plébikémnek becézett nyurga táncdalénekes (amúgy segédmunkás) s nem utolsósorban a Nagyker. Vállalat 3. számú triciklijén habselyem árukat és cseh melegítőket szállító kifutó, az író alteregója – avval tüntetnek, hogy a *forró nyár* kavargásában szinte szó szerint fölmondják a *gyanús* regényt. Az Adamo bűvkörében élő, a KI MIT TUD területi döntőjére készülő énekes, mielőtt hahotázva befordult volna a Fő tér irányába, például a mű 13. oldaláról idézett: „A megvetett értékeknek és a leplezett illúzióknak ugyanis egyformán sovány a teste, hasonlítanak egymáshoz, és semmi sem könnyebb, mint összetéveszteni őket”.

A helyi szín, a *valóságos* álom tehát azzal még inkább *fogható* volt, hogy egy vasi és zalai Kakuk Marci ült föl a mese hintájára. A (*legény-részlet*) című kisregény (1991–1993) – amely később egy kissé kibővítve az imádott várost homlokán is megidézi – *Kanizsa-vár (vissza)* – szerelemben fogant lázképe (áttétellel) az élmény fedezetű életmű sarkpontjaira ugyancsak rávilágít. Miként az interjúban megszólított közli: „Mit akartam az írással? Semmi mást, mint megtalálni ifjúságom azon mozgatórugóit, amelyek később versírásra készítettek”.

Nagy Gáspár artisztikus közép-európai abszurdja – a Sétatér felől istenek: a Nevető Laci ígészetében toborzott „nakonxipáni” figurák hahotája hallik – nem olyan kesernyés, mint a jól ismert klasszikusoké. „Filozófiailag” nincs annyira átgondolva, és némelykor keserűsége ellenére is megbocsátóbb. Az élmény – történetek miriádja – önmagát sodorja, és ha a spirál nem is tekeredik az

elbeszélő nyakára, a napsütötte tisztásra a *valós élet* dokumentum hitelességű árnyai vetülnek. Vagyis a „csókolja augusztusi zöld szemed, Klári” hangulatos, önfeléd duruzsolását a Népszabadság 1968. augusztus 26-i számának cikke (*Csehszlovákiába küldött munkatársaink jelentik*) – a szerzők közül egyik még ma is a régi tányért nyaldossa – csaknem kioltja. (Az északi szomszédunktól helikopteren érkezett koporsókról – amelyekről az újságok természetesen nem írtak – a szeretett lány elbeszéléséből értesülhettünk.)

A (*legény-részlet*), bármily paradicsomi idillt megidézve lobog is benne a szerelem, az ítélkezés regénye. Vele ellentétben egy korábbi sugallatos novella, a *ZöldErvin – Tübingenből* (1982) viszont ahhoz a szürrealitásában tündöklő, a budakeszi éra (vagy a kisváros felé tartó autóbussz-út) történéseit mítoszi ködben fölidéző *mese-prózához* tartozik – Nagy Gáspár egyik atyai barátja-mestere, Jékely Zoltán szintén ezt a műfajt művelte –, amelyben az álom-alakok saját maszkjuk mögött egy másikat is viselnek. S ebben a kettős rétegű „reneszánsz” tükörben nemcsak képzeletük bohócfigurái (néhánykor bevallott másik *énjeik*) látszanak, hanem a fűben-fában-nőben rejtekező világ megannyi talánya is.

Történelmi háttér avagy „mikor föltámadnak halottaiból”

2000-ben mondotta Bécsben egy 1956-os ünnepi megemlékezésen: „Ha a forradalom ügyében és a szabadság dolgában felelésre szólítanak, leginkább csak verseket hozhatok föl méntségemre, avagy tarthatok magam előtt pajzsként, kardként. S nem is védekezésül, nem is támadólag: mert szívem és lelkem diktálta verses »bűneimet«, melyekkel a 44 évvel ezelőtti fényes napokhoz s aztán még inkább a leveretés gyásznapijához, a Haynaut messze lepipáló kádári kivégzések számának döbbenetéhez, majd a túl hosszú amnéziára ítélt nemzet lelkiismeretéhez szóltam. Magyarországon, a létező szocializmusban. Ott ahol a börtönajtók kinyílása után zseniálisan kiirtatott a szabadságvirtus, s mintegy gerincbe és agyba oltva a csak túlélés alacsonyrendű ösztönét megsegítették a Nietzsche-től eredeztethető magvas bölceleti széljegyzettel, miszerint: *a felejtésre való hajlam a cselekvés egyetlen lehetséges módja.*”

Nagy Gáspár nem akart – és szerencsére nem is tudott – felejtetni. Nem azért eme *keményisége* (főntebb említettem már megbocsátásra való hajlamát), mert valaminő *forradalmi* alapállás segítette ítélkezését. Eredője sokkal inkább igazságkereső hajlamában leledzik; *Bibliához* való vonzalma nem engedhette meg, hogy a hazugság mint

bűn társadalmi méretekben eluralkodjék. Költeménye bizonyos körök szerint avított, hiszen a kínzó önfeltáráson, a személyes jegyeket hordozó „szabadságfutamon” kívül a magyar történelem s az ígésében épülő sorsközösség – a haza, a nemzet – megannyi jegyét magán viseli.

S ebből a szempontból lírájában – fokozatosan mélyülő versbeszédével szemben – talán nincs is fejlődés. Kezdetől fogva turbóztatta versét, bár az ének végül keserédes lett, a történelem motorja, hogy személyes öröme és fájdalma kívül költészetében a már Balassi által megpendített, de Illyestől sem idegen hang azt a közeget – a közösséget (beleértve a talpasokat) – is megérintse, ahonnan a dalnok vétetett. Hát persze hogy fontos költészetének változása-fejlődése – az 1982-es verseskötet, „a *Földi pörök* egyik újdonsága éppen az, hogy a lírikus gazdagon használja a legmodernebb költészet eszközeit a szómetsző enjambement-től a vizuális hatásokig, a szójátékoktól az azonos szerkezetek halmozásáig, a szabálytalan szótagolástól a szokatlan szóösszetételig, szókapcsolásig, a gyakori groteszk esztétikai minőségig” (Görömbei András) –, ám nem hagyható figyelmen kívül az a *stabilitás* sem, amely a történelem „koloncait” is lényegesnek érző verseit jellemzi. Jelenlétük kettős erővel bír: egyrészt megalapozzák a nyílt hangú – fókuszukba az 1956-os magyar forradalmat vevő – megszólalásokat, másrészt (vagyis a későbbiekben) növelik annak történelmi hitelét.

Ez a sor a „prae korszakból” való *Petőfi elsielt a segesvári piacról* (1971) című költeménnyel kezdődik, és a Kiss Iván ’56-os fotórajzaira írott nagy poémával, a *Fénylő arcok és tükörképekkel* (2006) zárul. De a kettő között olyan – kiváltképp erkölcsében elévülhetetlen – remek darabok vannak, mint a Szokolay Sándort oratórium megírására ihlető *Symphonia Ungarorum* (1999–2000?) – Eöszte László zenei elemzése a nagy hatású költemény rétegeire ugyancsak rávilágít: „A páratlan tételek népünk hányattatásairól szólnak, a párosak pedig a hitről, mely a megmaradás reményét nyújtja” –, vagy a már szintén említett *Hullámzó vizeken keresztül* című, tizenkét részből álló poéma. Ám jó, ha a kisebb terjedelmű, viszont mondanivalójában fölöttébb értékes versekről sem feledkezünk meg, amelyeknek – a *Társzekerembe fogass!*-től az *Októberi stációk – keserű töredékekig* – se szeri, se száma.

De Nagy Gáspár költészete – kitágítva a szót, életműve – nem csupán a történelem által ajzott, hiszen „az bolond világ sípjára” szerzett verse, a Balassi-maszkos *Májusi víg-szomorú nóta* mellett például ott van *Feleséghez* írott, humorosságában is bűnvalló költeménye ugyancsak. Meg mindazon, a családi kötelék – központban a gyermek – fontosságáról regélő sorok (*Áron*

mondja – 1986) és szemérmességük ellenére a *lopott szerelmet* szintén lírahívóvá avató versek, amelyek a személyiség fölzsabadításában nem kis szerepet játszottak. S a szív jóságával ezer irányba küldött „végvári énekei” arról tanúskodnak – Illyés Gyulától kezdve, Sütő Andrásan át Latinovits Zoltánig és kortárs „fiataljainkig” húzódik a verssel megszólítottak-megtisztelték sora –, hogy az értékörző háló fonása jegyében aktivizálódott gazdag szellemét sosem volt rest működtetni.

Oskolájában – vegyük csak a *Földi pörök* „tan-verseit” (tantárgyak a fekete indexből: *Nyelv-tan, Hit-tan. Föld-tan*, stb.) – minden túlmutat önmagán, s evvel a csavaros, modern létszemlélettel el tudja érni, hogy költeményében a geológián kívüli, inkább a történelem viharai felé nyitott „természet-rajz” is megjelenjék. Aki nem érzi a *Föld-tan* Trianonból eredeztetett fájdalmát, annak hiábavaló a képes beszéd szemnyitogató korszerűségéről beszélni. „Úgy kikalapálták, edzették, / hogy úgyszólván szinte sík lett; / bemérték, átszabták, eladták: / nem maradt rajta hű hegy, / csak heg maradt, mélyedés / ágyában szunnyadó herma – / érte szót, hangot emelni, / költővitéztek, ki mer ma?”

Ez idő tájt kezdi – kortársait fricskázva? – *kikalapálni* modern, a cirkusz porondján is megálló versmutatványait – *Az ún. nyelvkritikus költészet manifesztumának rekonstruálása eredeti dánból és honi sajtó(ból)* –, hogy lássék, mi mindent tud megszólaltatni és hányféle hangon tud játszani „ósvi” hangszerén. (Alighanem ennek bizonyítására íródott a Domonkos István-i, új symposionos *Kormányeltörésbent* megidéző *Infinitivusok lányom olvasókönyvéből* című parafrázisa is.) Ám a *Földi pörök* – az életmű egyik legfontosabb kötetének – nyitóverse *komoly* dolgokról beszél. A *Mai zsoldár-kivonat* szakadozottságában is kinyilvánítja az *éhes* költő jogát. Mire is? A válasz lefegyverző: „Amíg van – lapátolni / kell a szabadságból / s gyönyörrel eltévedni / a súlya alatt.”

Nagy Gáspár eme *súlyok* alatt edződött. A „hallgatás aranyrögeivel” és az „árulás színezüstjeivel” szemben mindig az „élére állított verset” írta. Nem csupán a Kádárt büneivel szembesítő verse, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* rendítette meg – Nagy Imre mártírsorsa előtt fejét hajtva – a kommunistának mondott, zilált és egyre ziláltabbá váló „közállapotokat”, hanem a szegedi Tiszatáj vesszőfutását okozó *Két nyárfa a Hódoltságban (föltejt janicsárnapló 1556/57-ből)*, a *Benézünk a Múltidőbe... ősszel* – „szabadság kopogtat az ajtón és szaval nekem” – és *A Fiu naplójából* késként a „rendbe” hasító nyílt szókimondása is. Ellentétben a szokásvilág diktálta homállal, a metaforán alapuló képes beszéd szerencsére nem elrejtette, sokkal inkább kiemelte a *lázításra* – mi más lett volna a költő célja? – alkalmas

szavakat. Ma már hihetetlennek tetszik, hogy az *éber* cenzúra még 1987-ben is örködött a „nádtetős – ezért hamar gyűlékonyra váló – szocializmus” fölött, hiszen a *Kibiztosított beszéd* nekem dedikált példányába a költő az üresen maradt 36. oldalra az alábbiakat jegyezte be. „Ez itt egy vers helye (Tiszatáj 1986/6): *A fiú naplójából* (kérem beragasztani v. bemásolni!)”

Filológiai érdekesség? Sokkal inkább egy humorral viselt helyzet – lesz ez még másként is! – ajándékként való továbbadása. Papírjaim között kutakodva kenyeres pajtásomnak még számtalan „írásos diák-csínyjét” tudnám meglelni. De soha többé azt az élénk – mert élő és sugárzó – arcot, amellyel ezeket a papirosokat baráti anizsz gyanánt „útra bocsátotta”. Azzal, hogy játszani tudott – hogyan tudott volna, hiszen a vagabund Kormos István és a depressziója ellenére is a női konty alatt szívesen babráló Jékely Zoltán iskolájába járt –, drámai harca is – paradox – komolyabbá vált. Mert csak ezzel a lélekfrissítő-léleknyugtató gesztussal volt elviselhető az 1956-os versei következményeként rá szabott büntetés.

A magyar forradalmat éltető – azok időbeli fölfejlődését is reprezentáló – verseinek szép arzenálja a *...nem szabad feledNI...!* (versek – 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára) című kötet (2002). Összes örömeivel és keservével. Költője szinte szánakozva saját „gyengeségén”, ugyanakkor ráirányítva a figyelmet 1984 gyötrelmére (verskorbácsolás és kiátkoztatás!), szinte ima-pózban mondja: „Istenem! – valamit mégis jól tehettem, / ha most hétfelől jó ellenem az Ellen, / valamit úgy, ahogyan kellett, / és bocsátsatok is meg: csak ennyi tellett!” (*Anno Domini MCMLXXXIV*) Hogy ez a tevés *mennyi*, arra rögvest válaszolhatok: rengeteg.

S a versek, az itt szereplők és a később e jegyben írottak különössége, hogy Nagy Gáspár nemcsak a jó nevű, a történelemben fő szerepet játszó mártírokra vet fényt, hanem az akasztófa elől megmenekült megannyi angyalra is. A fölrobbant szívű szavalót, előadóművész-barátot, Kasánszky Zsombort (akinek börtönből való kiszabadulásáért Illyés Gyula sokat tett) éppúgy az emlékezet halhatatlanjai közé vonja (*Halála kellett, halála jel volt*), mint mise szerkezetű poemájának, az *Október végi tiszta lángoknak* jelölt és jelöletlen – mert csak a *nép* hatalmas! – szereplőit. *Súgósa*: „csak a holtak igazára hallgass!” – erkölcsi nóvum, melynek jegyében, hiszen így épülhet csak *tiszta* ház, kell és szükséges is cselekednünk. A *Fénylő arcok és tükörképek* kamerája szintén a forradalomban megvalósult csoda fölött köröz, hogy a végzetlen, nem halál-, ám életmenet megfejthetetlen titkát visszhangozza: „lám a lélek és lelkesültség / mily káprázatos ikerpár / együtt: őszinte Isten-oltár!”

A temetetlen holtakért és a jeltelen sírban várakozó vértanúkért mondott fohász (*Ők már kivárájk...*) a „süket és béna” Világot ösztönzi gyávaságát földandó cselekedetre. Hiszen az önmagukkal szembenézni képtelen *hatalmasokat* sürgeti csak igazán az idő. Amíg ez a társadalmi méretű megvilágosodás eljön – ám vajon eljön-e? –, addig a névtelen sírok csontjai vakítsanak! „de Ők már kivárájk / ott a föld alatt / kivárja ott velük / homok agyag – és / csöndben kivájják fényük / a deszkaprés alól / mikor föltámadnak / *halottaiból*”.

Abból a jászolból

A *szaltószabadság* gyönyörűségét szinte kéjjel érző költő összetett egyéniség volt. És világra nyitottan szomjas a kultúra mindenik válfajára. Ha nyakába vette az utakat – Kalocsától San Franciscóig és Rómáig, az eldugott legkisebb falutól a fényes metropolisokig –, a találkozásokat, élményeket, a kiruccanásokat és a bűnbánó „vasárnapokat” vette a nyakába. Számára nem létezett kis út és nagy út, s minthogy az indító skólát ringató Mártonhegy ösvényeit éppúgy az Isten kövezte ki – akárcsak *harmattal* –, mint a történelmet bújtató erdélyi horhosokat, lábát sosem égette a talaj. Ebben a kíváncsiságát kiélő *gyaloglásban* – bár Nagy Gáspár a sportot is szerette (nézte és művelte is) – sosem a test, hanem a szellem izmosodott. Mert bakancsára ragadt őszi avarként a *betű*, s ezt az aranyánál értékesebb kincset hozta haza mindenhonnan.

Olvasott, olvasott és olvasott. Csaknem negyven évet számláló barátságunk alatt – pedig ezer írótköltőt ismertem-ismerek – nála betűre éhesebb emberrel nemigen találkoztam. És számára a fölhabszolt *kincs* sosem társaságban fölvillantható sziporka volt, jóllehet mosolyos lényét a komolykodó arc ellenére megannyi ötlet jellemezte, hanem mélyen megélt tudás, vérévé vált – nyelvkiruccanásait mindenben segítő – gondolat. A „gondolatrendőrség” ellen – ebben utálatunk megegyezett – azzal harcolt, hogy az *ellen* csavaros észjárását jobban ismerte, mint ő a sajátját. Ezért is tudott, nyitottsága segítette, idegen világokat és az övétől eltérő gondolkodásmódokat befogadni. Költészetének karakteréből és költői világlátásából azonnal kiviláglik, hogy mely irányzat állt szívéhez legközelebb, ám értékelni tudta, sőt magába örökíteni – olvasáskultúrája a maga nemében ezért volt zseniális – a vele (természetesen nem erkölcsileg!) szögesen szembenálló műveket is. A jugoszláviai Új Symposion és a párizsi Magyar Műhely – egymástól eltérő, de a radikalizmusban közös – avantgárdja éppúgy izgatta, mint a szívéhez leg-

közelebb álló csapat (a Hitel) alkotóinak a munkássága. (Talán csak az Isten a megmondhatója, hogy ebből az érzékenyen fölgyűjtött, ám a legnagyobb alázattal forgatott tudásból utolsó munkahelye, a Magyar Katolikus Rádió mennyit kamatozott.)

Szavakat hasított ki a *rengetegből*, miként összegyűjtött esszéinek (2004) címe mondja, és ebből az illúzióknak sok, de bizonyosságnak kevés „országépítő” téglából húzott föl védőbástyát magának. Tüntetésként is fölfogható volt ez a gesztus – már ami az *In memoriam Szécsi Margit*bal olvasható protestálást illeti: „Tüntetek a halál ellen” –, de a halál elől nem jelentett menedéket. Nagy Gáspár mégis ebben az *illékony* szóban – a betűk regimentjében – hitt egész életében. „Kor és lélek”, kiált föl Berzsenyi ünnepén, *Katona József szobra előtt* pedig – emlékeztén a Pannónia halmán épült iskola tanárjának, Sulyok Efrémnek pálcasuhogtatására – a jól agyába vésett memoritert visszhangozza: „Ő cifra és márványos házakat / épített; és mi – csaknem megfagyunk / Kunyhónk sövény falai közt...”

Ha a *tiborci* panasz – vessük közbe: bizonyos szempontból nemzetépítő szózat – olyan égisz alá kerül, amely alá művelődésünk és kultúránk összes nagyja begyűjthető, akkor itt a helye mindazon, a nyelv dolgában sokat tevő „szabadságharcosoknak”, akiknek életműve *oltár* egy nép valamikori üdvözüléséhez, föltámadásához. A menetet – Berzsenyit már említettük – Kölcsey, Petőfi, „az írás és a hallgatás határvonalán élő” Arany János vezeti, de az „emberi létezés leszorítottság- és felemelkedés élményét” töményen költészeté avató Sinka István („*Üresen peng az idő*”) éppúgy tagja, mint a „vers és valóság” keresztjén az értelem és az érzelem együttesét megszenvedő Szabó Lőrinc („*Igaz vagyok, mindig félelmesebb...*”) vagy a „legmesszebbre látó magyar”, Illyés Gyula (*Húsz éve már...*).

S minthogy Nagy Gáspár is érzi a kézfogások nemzedékről nemzedékre bátorságot és erőt adó „csillagláncolatát”, egy olyan sort is maga elé képzelhet, amelyben Kölcsey–Petőfi–Illyés–Kormos költői megszólalásuk révén *testvérek* (*Költészeti bolyongások; nem véletlen konstellációk*). És nem azok a különböző arcú, ám a minőség révén nagyon is összetartozó *ikrek*: Jékely Zoltán (*Aki Szent György napján született*) és Határ Győző (*Kápas-asztrológus óarany talárban*), Pilinszky János (*Fénylő folyó a szürkületben*) és Nagy László („... *Majd kitűz az ország...*”; *Emlékek múltból, jövőből*), Csoóri Sándor (*Hát vannak költők?*; „*A jövő szökevénye*”) és Sütő András (*Araratlanul*), Kányádi Sándor (*Levél Kányádi Sándornak*) és Sánta Ferenc (*Három bekezdés /a 75 éves?/ Sánta Ferencről*)? És

akkor még nem említettem Kalász Márton érdes világozottságát, Farkas Árpád Kárpát-kanyarból küldött hójelentéseit, Ágh István ballonkabátok öszében való második születését, Vasadi Péter igazi lelki és filozófiai koncentrátumait, és – hogy a társművészetek alkotói közül is kiemeljek valakit – a fotóművész Olasz Ferenc meditációs könyvének kép és szöveg szent szövetségét mutató ünnepeit.

A Nagy Gáspár-esszé – tanulmány, előadás, kiállítás-megnyitó, recenzió – nem száraz elemzések gyűjtőhelye, sokkal inkább átszellemült (a megidézett életművével azonosuló), a lírai értékektől sem idegenkedő *írói* munka. A jól használt, némelykor az egyes részek közt frappáns összefüggéseket is föltáró műveltséganyag szerencsésen ötvöződik a személyes találkozásból nyert élményekkel, a példaértékű tárgyszerűség meg a poétikával. A szavak érvényességét sosem a kívülálló *hűvössége* szavatolja, hanem az a rendszerező, a gyémánt logikát következetesen alkalmazó „belátóképesség”, amely „az Ómagyar Mária-siralomtól a kortársi költészet minden érvényes szívdobbanásáig – szüllessen bárhol is a magyar vers, Pozsonyban, Újvidéken, Kolozsváron, Párizsban, Londonban, Torontóban vagy éppen Budapesten” – egyazon értékűnek tudja mindenik teremtést. S a *Költészet Napján* kinyilvánított összefüggés-rendszer – valójában tisztelgés a *Nem én kiáltok* költője előtt – pedig nem más, mint Nagy Gáspár, a lírikus credója: „a versek (a főntebbi kilátóhelyek szüleményei – Sz. L.) azt mutatják, hogy éppen az örök hiányból és árvaságból építkező József Attila a legfényesebb kapocs a múlt és jelen között; egyetemeségével ő hat leginkább a világ bármely pontján magyarul szólaló poétákra”.

És József Attila Isten-élménye – melyben a tüzes átszellemültsége mellett is *komor* istenkeresés perlő lemondással párosul (a költő valójában magának és az emberiségnek? új Istent akart teremteni) – hatott-e a *Koronatűz* poétájára? Ha igen, csak távolról, nagy áttételekkel. József Attila egzisztencializmussal is kacérokodó filozófiája a Fennvaló helyébe mindig és mindenkor – fázhatott, éhezhetett, szenvedhetett – a diadalmas *ént* ültette, míg Nagy Gáspár keresztényi alázattal, örülve hogy Isten gyermeke, kérezkodott be a betlehemi istállóba. *Néздеgélésében* van valami szakrális izgalom. Amit lát, nem a szem látja, hanem a csodaváró lélek. „A születésnél nincs nagyobb csoda! S következképpen minden születés új esély arra, hogy a nagyon várt *Gyermek* által változzék, jobbuljon a Világ. Ennek a csodának kétezer esztendeje hírelői: karácsonyi pásztorai, angyalai, sőt nagyon is világius énekmondói támadnak. Nemcsak a jászol és az ese-

mény közeléből, de a teremtett Világ minden szögletéből. Mert a betlehemi csillag és jászol átragyog szárazföldeken és tengereken. Mindig idelátszik...” (*Amíg fölragyog a jászol*).

Egészen korai megvalósulásai is vannak ennek a témának – „katapultos számárháton / röptsd szavad ki a kertből // ezért a mákszemnyi kincsért / lopd el szíved Názáretből!” (*Lopd el!*) – és születtek belőle versek a halál kapujában is – „két kezemen számolom halottaimat, / miközben engem is meglegyint már, / beértünk volna, és itt az aratás? / kórházi ágyamon kérdelek, Uram, / miért nem én, mondd, mire vársz?” (*Tanulom már...* – 2006. júl. 2.), illetve egy, az íróasztalán talált töredék: „Szerethetett engem az Isten / mert teremtményének / engem is elfogadott; / sárból-agyagból apám s anyám álmaiból” –, hiszen az az évtizedekig, születéstől a halálig tartó bizonyosság, hogy a teremtmények Istentől kapták arcukat, és semmi nincs az Ő hatalma nélkül, a költőt egész életén végigkíséri.

„Mi az, amibe én fogódom? Azt hiszem, nekem van egy olyan erkölcsi mércém, amely a vallásból, az Istenhitből táplálkozik. Ez az, amiben én nem csalatkoztam. Sok mindenben csalatkoztam, emberekben, rendszerben, sok árulást láttam, de e »területen«, úgy érzem, szilárd vagyok” – mondta 1990-ben egy Kolczonay Katalin által készített interjúbán. S a *Hit-tan* eme csalódásokat – Nagy Gáspárnál az igazság is Isten arcú – a társadalom (a történelem) terepére viszi, vagyis a „belső jelrendszerrel” megvilágítva még kiáltóbbá válnak a dolgok. „Kérdezem én: ha a fogságba vetett gondokat / az Isten se veszi észre, akkor az égi körök / hintáló mérlegein majd mennyit nyomnak a / földi pörök s mennyit a hallgatás aranyrögei / az árulás színezüstjeivel tetézve?”

Neve szerinti felhőtlen boldogsággal többször is átéli a *háromkirályok* ajándok-sorsát – hogy tömjént, mirhát vitt-e a Megszületettnek vagy betapasztott szájjal a hallgatás csöndjét, nem tudhatni –, de azt tudván tudja, hogy nincsen költemény, tetszelegjen már-már megvalósíthatatlan szinten, kalitkazarja legyen akár a tökély, amely fölréhetne Hozzá. Mert „Isten hatalmas verse / a teremtett Világ” (*Isten költeménye*). És mégis, addig kell menni – a földi út egyszer csak átcsapott az égi mezőkre –, *Amíg* (ahogyan a karácsonyi versek gyűjteményének címe mondja) *fölragyog a jászol*.

Bizakodást mi adhat? A remény. (Amely *Jegyzvén szalmaszállal*, vagyis kultikus módon mondatik ki.) Ez Nagy Gáspár, a most már az angyalok közt is tisztának maradt lélek egyetemes üzenete: „de a remény sohasem meghaló, / ha minden utolsó szalmaszál / ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!”